

বীজ শোধন

ড° নৰেন্দ্ৰ নাথ শ্যাম
অনুষ্ঠান সমন্বয়ক

শ্ৰী সুৰজিত কলিতা
বিষয়বস্তু বিশেষজ্ঞ (শস্য বক্ষা)



কৃষি বিজ্ঞান কেন্দ্ৰ
অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়
খুমটাই, গোলাঘাট

বীজ শোধন

বীজ শোধন হ'ল এনে এটা পদ্ধতি যাৰ সহায়ত মাটি তথা বীজৰ দ্বাৰা বিয়পা ৰোগ আৰু কীট পতঙ্গ সমূহ অতিশয় কম পৰিমাণৰ ৰোগনাশক তথা কীট নাশক দ্ৰব্যৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পৰা যায়। এই পদ্ধতিৰ দ্বাৰা শস্য পথাৰত শস্য বন্ধাত ব্যৱহৃত সময়, খৰচ তথা দৈহিক পৰিশ্ৰম লাঘৱ কৰিব পাৰি। তদুপৰি বীজ শোধনে বীজ অংকুৰণ প্ৰক্ৰিয়া অতি খৰতকীয়া কৰি তোলে আৰু বীজ অংকুৰণত সামঞ্জস্যতা প্ৰদান কৰে। মুঠতে উৎপাদন বৃদ্ধিত বীজ শোধন পদ্ধতিয়ে যথেষ্ট অৰিহনা যোগায়।

বৰ্তমানে, ভাৰতবৰ্ষৰ দৰে উন্নয়নশীল দেশত প্ৰায় শতাংশ কৃষকৰ দ্বাৰা উৎপন্ন বীজ আৰু শতাংশ বাহ্যিক উৎসৰ পৰা ক্ৰয় কৰা বীজ, ৰোগ আৰু কীট নাশক দ্ৰব্যৰ দ্বাৰা বীজ শোধন নকৰাকৈ সিঁচা হয় যাৰ বাবে কৃষক সমাজে পৰৱৰ্তী সময়ত শস্য বন্ধাৰ নামত যথেষ্ট খৰচ বহন কৰিব লগীয়া হয়। কিন্তু উন্নত দেশ সমূহত প্ৰায় শতাংশ বীজেই শস্য পথাৰত সিঁচাৰ আগতে শোধন কৰা হয়। যদিও বিভিন্ন ৰোগ আৰু কীট পতংগ নিয়ন্ত্ৰণৰ ক্ষেত্ৰত বীজ শোধন যথেষ্ট প্ৰভাৱশালী কিন্তু বংশগত ৰোগৰ বাহক বা আংগিকভাৱে ক্ষত বীজৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ সীমিত।

বীজ শোধন প্ৰক্ৰিয়াত অতিশয় গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়টো হৈছে- সঠিক সময়ত আৰু পৰিমাণত ৰাসায়নিক দ্ৰব্যৰ ব্যৱহাৰ। বীজশোধন প্ৰক্ৰিয়াত অত্যাধিক বল প্ৰয়োগ অনুচিত যিহেতু অত্যাধিক বল প্ৰয়োগে বীজৰ অংকুৰণত বাধা প্ৰদান কৰে। পনীয়া ৰোগনাশক আৰু কীটনাশক দ্ৰব্যৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত দ্ৰব্য সংমিশ্ৰণৰ পাছত বীজসমূহ ছাঁত ৰাখি শুকুৱাৰ পাছতহে বীজসমূহ পথাৰত সিঁচাটো উচিত। অকল সঠিক পৰিমাণৰ ৰাসায়নিক দ্ৰব্যহে বীজশোধনত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে যিহেতু অত্যাধিক বা উচ্চ মাত্ৰাত ৰাসায়নিক দ্ৰব্যৰ ব্যৱহাৰে বীজ অংকুৰণত বাধা প্ৰদান কৰে।

বীজ শোধনৰ প্ৰকাৰসমূহ :-

বীজ শোধন প্ৰক্ৰিয়াত বিশেষ প্ৰকাৰৰ ৰাসায়নিক তথা জৈৱিক দ্ৰব্যসমূহ বিশেষভাৱে নিৰ্বাচিত পদ্ধতিত ব্যৱহাৰ কৰি বীজ, পুলি তথা শস্যৰ অপৈণত অৱস্থাক

ৰোগ তথা কীট পতংগৰ আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব পাৰি। বীজ শোধন সাধাৰণতে তিনি প্ৰকাৰে সমাধা কৰা হয়-

(ক) বীজ সজ্জন (Seed dressing) :-

এই পদ্ধতি অতিশয় সহজ আৰু বহুলভাৱে ব্যৱহৃত।

বীজসমূহ মাটি বা টিনৰ পাত্ৰত ভৰাই আৰু সঠিক পৰিমাণৰ ৰোগ তথা কীট নাশক দ্ৰব্য ঢালি, পাত্ৰৰ মুখখন টানকৈ ঢাকি জোকাৰি জোকাৰি মিশ্ৰিত কৰা হয়।

পলিথিন কাগজত বীজ ৰাখি তাৰ লগত দ্ৰব্যসমূহ সঠিক পৰিমাণত দি হাতেৰে ভালদৰে মিশ্ৰিত কৰিও বীজ শোধন কৰিব পৰা যায়।

মিশ্ৰণটো পথাৰত ছটিওৱাৰ - ঘণ্টাৰ আগত সমাধা কৰা উচিত।

(খ) বীজ আৱৰণ (Seed coating) :

বিশিষ্ট মানদণ্ডৰ সংযোজী (binding) পদাৰ্থ ৰাসায়নিক ৰোগ তথা কীটনাশক দ্ৰব্যৰ লগত মিহলাই বীজৰ ওপৰত প্ৰলেপ প্ৰদান কৰা হয়।

কৃষকৰ পথাৰত সাধাৰণতে অতি কম ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

বিভিন্ন প্ৰতিস্থানে বিক্ৰীজাত বীজত ইয়াৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়।

(গ) বীজ বড়ী (Seed pelleting) :-

উচ্চ মানদণ্ডৰ বীজ শোধন য'ত বীজৰ বাহ্যিক আকাৰ সলনি হয়।

বিশেষভাৱে নিৰ্মিত ব্যৱহাৰিক যন্ত্ৰৰ আৱশ্যক।

অত্যন্ত খৰচী পদ্ধতি।

কৃষকৰ পথাৰত ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা নাযায়।

বীজশোধনত সদ্য ব্যৱহৃত ৰাসায়নিক তথা জৈৱিক দ্ৰব্যসমূহ :

বিভিন্ন খাদ্য শস্যৰ উপৰিও শাক-পাচলি খেতিত বীজশোধন পদ্ধতিৰ দ্বাৰা বিভিন্ন ৰোগ তথা কীট-পতঙ্গৰ আক্ৰমণ ৰোধ কৰিব পৰা যায়। সৰ্বসাধাৰণতে বীজ সজ্জন (Seed dressing) প্ৰক্ৰিয়াৰ সহায়ত কৃষকৰ পথাৰতে কৃষকৰ দ্বাৰা বীজ শোধন সমাধা কৰা হয়। মাথোন প্ৰয়োজন হয় কিছু কাৰিকৰী আৰু ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ। বিভিন্ন

স্বাৰ ক্ষেত্ৰত এই বীজ শোধন প্ৰক্ৰিয়া তলত উল্লেখ কৰা ধৰণে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা
 য় -

ক্রমিক নং	শস্যৰ নাম	ৰোগ আৰু কীট-পতঙ্গৰ নাম	ৰাসায়নিক-জৈৱিক দ্রব্যৰ নাম	পৰিমাণ (প্ৰতি কে.জি. বীজ)
১	ধান	(ক) শিপা পচা (খ) বোঁথা জ্বলা ৰোগ (গ) বিভিন্ন কীট-পতঙ্গ (ঘ) শস্য কৃমি	ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিৰিদি চিউড'মনাছ ফ্লবিচেনছ ক্ল'ৰ'পাইৰিফচ মন'ক্ৰ'ট'ফছ	গ্ৰাম গ্ৰাম মিঃ লিঃ/লিঃ পানীত মিঃ লিঃ/লিঃ পানীত মিহলাই ঘণ্টাৰ বাবে তিয়াই বখা
২	ঘেহুঁ	(ক) গুটি পঁচা (খ) উই পোক	থিৰাম - কাৰ্কস্কিন বা -ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিৰিদি ক্ল'ৰ'পাইৰিফচ এণ্ড'চালফন	গ্ৰাম গ্ৰাম মি.লি. মি.লি.
১	বাৰ্লি	(ক) গুটি পঁচা (খ) উই পোক	কাৰ্কস্কিন-থিৰাম ক্ল'ৰ'পাইৰিফচ	গ্ৰাম মি.লি.
১	সূৰ্যমুখী	(ক) গছ পঁচা (খ) বগা মাৰি (গ) শোহনী পোক	ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিৰিদি ইমিডাক্ল'প্ৰিড ইমিডাক্ল'প্ৰিড	গ্ৰাম গ্ৰাম গ্ৰাম
১	আলু	বিভিন্ন ৰোগ সমূহ	বৰিক এচিড	গ্ৰাম (বীজ সংৰক্ষণৰ সময়ত)
১	কুহিয়াৰ	(ক) শিপা পঁচা (খ) লেবেলি যোৰা	কাৰ্বেণ্ডাজিম (% ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিৰিদি	গ্ৰাম / পুলিৰ আগ গ্ৰাম/ প্ৰতি আগ)
১	বহৰমাহ	(ক) শিপা পঁচা (খ) লেবেলি যোৰা	বেভিষ্টিন-ক ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিৰিদি ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিৰিদি	গ্ৰাম গ্ৰাম গ্ৰাম
১	মটৰমাহ	(ক) শিপা পঁচা	কাৰ্বেণ্ডাজিম/কেপটান	গ্ৰাম
১	বুটমাহ	(ক) মৰহি যোৰা (খ) লেৰিলি যোৰা (গ) কীট-পতঙ্গ	ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিৰিদি কাৰ্বেণ্ডাজিম- কাৰ্বছালফন কাৰ্বেণ্ডাজিম-কাৰ্বছালফন- থিৰাম মিশ্ৰণ ক্ল'ৰ'পাইৰিফচ	গ্ৰাম গ্ৰাম গ্ৰাম মি.লি.

ক্রমিক নং	শস্যৰ নাম	ৰোগ আৰু কীটপতঙ্গৰ নাম	ৰাসায়নিক-জৈৱিক দ্রব্যৰ নাম	পৰিমাণ (প্ৰতি কে.জি. বীজ)
।	জলকীয়া	(ক) ফলপচা-মৰহি যোৰা (খ) অন্যান্য ৰোগ (গ) যোৰা, প্ৰিপচ আৰু শোহনী	কাৰ্বণ্ডাজিম ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিবিদি চিউড'ম'নাছ ফ্ল'ৰিচেনচ কেপটান ইমিডাক্ল'প্ৰিড	গ্ৰাম গ্ৰাম গ্ৰাম গ্ৰাম (লগতে ম শোধন) গ্ৰাম
।	কেপচিকাম	শস্যকৃমি	চিউড'ম'নাছ ফ্ল'ৰিচেনচ	গ্ৰাম
।	ভেদ্দি	শস্যকৃমি	চিউড'ম'নাছ ফ্ল'ৰিচেনচ	গ্ৰাম
।	বিলাহী	আগতীয়া পাত জ্বলা, মৰহি যোৰা আৰু অন্যান্য ৰোগ	ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিবিদি কেপটান	গ্ৰাম গ্ৰাম (লগতে ম শোধন)
।	বেঙেনা	লেবেলি যোৰা	চিউড'ম'নাছ ফ্ল'ৰিচেনচ	গ্ৰাম
।	ধনীয়া	লেবেলি যোৰা	ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিবিদি	গ্ৰাম
।	ফ্ৰেঙ্গবীন/ লেচেৰামাহ	(ক) গছপচা আৰু অন্যান্য (খ) শস্য ৰোগ	ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিবিদি কাৰ্বফুৰান	গ্ৰাম গ্ৰাম
।	বন্ধাকবি, ফুলকবি, ওলকবি আৰু মুলা	(ক) মৰহি যোৰা আৰু অন্যান্য ৰোগ (খ) শস্যকৃমি	ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিবিদি কেপটান চিউড'ম'নাছ ফ্ল'ৰিচেনচ	গ্ৰাম গ্ৰাম (লগতে ম শোধন) গ্ৰাম

বি. দ্ৰ. : ট্ৰাইক'ডাৰমা ভিবিদি আৰু চিউড'ম'নাছ ফ্ল'ৰিচেনচ নামৰ জৈৱিক পদাৰ্থদ্বয়, শস্য ৰোগ
বিভাগ, অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়, যোৰহাটত উপলব্ধ।